

Ουσία της πνευματικής ζωής: μία ή πολλές πνευματικότητες;

Σεβασμιώτατοι, θεοφιλέστατε, σεβαστοί πατέρες, κύριοι καθηγητές, αγαπητοί αδελφοί και αδελφές,

Ευχαριστώ θερμα για την τιμή να συμβάλω στον σημερινό προβληματισμό. Είναι όντως ασυνήθιστη η πρωτοβουλία να διοργανώνονται συνεδριακές εκδηλώσεις για αμιγώς πνευματικά θέματα, διότι έχει επικρατήσει να θεωρούνται αυτονόητα, πράγμα αμφίβολο όπως θα δούμε. Ορθά λοιπόν εκρίθη από την επιτροπή ότι απαιτείται διευκρίνιση της έννοιας της πνευματικότητας, αφού έχουν κατά καιρούς εμφιλοχωρήσει πολλές παρερμηνείες. Σε αυτές έχουν συμβάλει και κοσμικές σημασίες της λέξης «πνευματικός» οι οποίες επηρεάζουν, έστω και ανεπίγνωστα, τα μέλη της Εκκλησίας.

Η πιο παλιά εκδοχή της πνευματικότητας, αυτή που έρχεται από το παρελθόν και παραμένει ακόμα και σήμερα ενεργή (αν και λιγότερο απ' όσο στο παρελθόν), είναι εκείνη που ορίζει την πνευματικότητα κυρίως ως *αυτοσυγκράτηση*. Δηλαδή, «πνευματικότητα» είναι το να μπορεί ο άνθρωπος να συγκρατεί τις ορμές του, τα συναισθήματά του, τις επιθυμίες του. Η αυτοσυγκράτηση αυτή δεν είναι πάντοτε συνειδητή, διότι επιστρατεύονται και ψυχολογικοί μηχανισμοί άμυνας του εγώ (κυρίως η απώθηση, η άρνηση, και η εκλογίκευση) οι οποίοι είναι ανεπίγνωστοι.

Θα ονομάζαμε αυτού του είδους την πνευματικότητα «ηθικολογική» ή «πουριτανική». Κι αυτό, διότι το ενδιαφέρον όλο βρίσκεται στην *ηθική, όπως αυτή νοείται με βάση εξωτερικά κριτήρια*. Πολλές φορές τεκμηριώνουμε αυτή την άποψή μας σε ανάλογα χωρία· για παράδειγμα: εφ' όσον καρπός του Αγίου Πνεύματος είναι και η πραότητα, τότε συμπεραίνουμε πως όποιος δεν θυμώνει είναι άνθρωπος του Αγίου Πνεύματος. Δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πόσες αυταπάτες χωράνε εδώ οι οποίες ενδέχεται να οδηγήσουν σε αληθινές τραγωδίες.

Ο ίδιος ο Χριστός μάς ζήτησε: «Μή κρίνετε κατ' όψιν».¹ Αλλά εκτός από την εντολή αυτή του Χριστού, μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση έχουμε και στην «Κλίμακα» του αγίου Ιωάννου του Σιναΐτη, ο οποίος γράφει: «Μερικοί άνθρωποι –δεν ξέρω γιατί– έχουν έμφυτες κάποιες αρετές· τους είναι εύκολη η πραότητα, τους είναι εύκολη η εγκράτεια, τους είναι εύκολη η υπομονή. Αντίθετα, άλλοι δυσκολεύονται πάρα πολύ να τα αποκτήσουν αυτά. Εγώ όμως παραδέχομαι», συνεχίζει ο άγιος Ιωάννης, «αυτούς που δεν ταιριάζει ο χαρακτήρας τους με αυτό και όμως αγωνίζονται, αυτούς δηλαδή που αγωνίζονται ενάντια στον χαρακτήρα τους· διότι οι άλλοι δεν κουράστηκαν καθόλου γι' αυτό, ενώ εκείνοι που αγωνίζονται ενάντια στη φύση τους, πραγματοποιούν τη φράση του Χριστού, ότι “η Βασιλεία των ουρανών βιάζεται και βιασταί αρπάζουσιν αυτήν” (Ματθ. 11:12)»². Δεν αρκεί λοιπόν η εξωτερική εμφάνιση κάποιας αρετής για να ονομαστεί κάποιος «πνευματικός άνθρωπος».

Ας προχωρήσουμε σε ένα άλλο είδος, αρκετά σύγχρονο, που επιβάλλει περισσότερη διαπραγμάτευση. Πρόκειται γι' αυτό που θα ονομάζαμε «ψυχολογική πνευματικότητα». Το είδος αυτό δίνει προτεραιότητα στην ψυχολογική εμπειρία, στο τι αισθάνεται και νιώθει ο άνθρωπος ψυχολογικά. Από τα συναισθήματα συνάγει συμπεράσματα και για την πνευματική κατάσταση. Το κριτήριο αυτό είναι ενίοτε ορθό αλλά όχι απόλυτα ασφαλές.

Ένα σχετικό παράδειγμα αντικατοπτρίζεται σε αυτό που ακούμε συχνά να λένε κάποιοι νέοι: «πηγαίνω στην εκκλησία καμιά φορά για να ηρεμήσω». Αυτή η ηρεμία είναι αίσθημα ψυχολογικής υφής. «Μα είναι κακό αυτό;», θα αντιτείνει κάποιος. Όχι, φυσικά. Αντίθετα, είναι ευλογία. Ωστόσο, αποτελεί μόνο τον προθάλαμο, το πρώτο σκαλοπάτι πάνω στο οποίο πρέπει αργότερα να χτιστεί η αληθινή πνευματικότητα. Είναι, θα λέγαμε, ένα προστάδιο με το οποίο ο Θεός μας γλυκαίνει για να προχωρήσουμε στην αληθινή πνευματικότητα. Συχνά ακούμε τη φράση «αυτό με αναπαύει». Είναι ευλογημένη λέξη και πολλές φορές

¹ Ιωάν. 7:24.

² Κλίμαξ, Κς', μέρος α', 22.

έχει πραγματικό νόημα, όμως κάποιες άλλες φορές διευρύνεται πολύ μόνο και μόνο για να χωρέσει τις περιπτώσεις εκείνες που μας ενδιαφέρει μόνο να αισθανόμαστε καλά.

Δυστυχώς όμως, πολλοί από εμάς παραμένουμε εγκλωβισμένοι σ' αυτό το προστάδιο. Κι ακόμα, είναι μια πνευματικότητα που υστερεί σε αγάπη, δίνει έμφαση στο πώς νιώθει το άτομο κι όχι στο πώς τοποθετείται απέναντι στον διπλανό του. Είναι μια πνευματικότητα που δεν θα διστάζαμε να την ονομάσουμε «εγωκεντρική».

Πρέπει να τονιστεί πως αυτού του είδους η πνευματικότητα απαντάται εξ ίσου μέσα στις ενορίες και τα μοναστήρια μας, αλλά και μέσα στα ποικίλα παρακλάδια του δυτικού χριστιανισμού. Μπορεί να ακούγεται παράξενο κάτι τέτοιο, όμως η πνευματικότητα που ζούμε συχνά στις ενορίες και στα μοναστήρια μας έχει κάτι κοινό με την «πνευματικότητα» των διαφόρων θρησκευτικών ομάδων και αιρέσεων της σύγχρονης αμερικανικής Βαβυλωνίας: ό,τι μετρά περισσότερο είναι το ψυχολογικό βίωμα.

Σε αυτούς τους χώρους συνήθως αγκαλιάζουν όλους όσοι τους πλησιάζουν, τους καλωσορίζουν, τους συμπαρίστανται, τους δίνουν τη δυνατότητα να ψάλουν όλοι μαζί, ή να παρακολουθήσουν ένα συναισθηματικό κήρυγμα που ξεσηκώνει τις ψυχές. Όλα αυτά συνιστούν μια ψυχολογική «πνευματικότητα» που ξεκουράζει, γοητεύει και εμπνέει (ακόμα και τον ορθόδοξο πιστό που συχνά παρασύρεται από τέτοιες ομάδες) κι έτσι ο άνθρωπος μετά απ' όλα αυτά επιστρέφει στο σπίτι του με την ψευδαίσθηση ότι, επειδή ένιωσε καλά σε όλη αυτή τη διαδικασία και ηρέμησε, έγινε κατοικητήριο του Αγίου Πνεύματος!

Κι ακόμα παραπέρα, αυτή η «πνευματικότητα» απαντά και με εκκοσμικευμένη μορφή. Τα τελευταία χρόνια στη διεθνή βιβλιογραφία η «Πνευματικότητα» (Spirituality) διακρίνεται από την «Θρησκεία» (Religion), και περιγράφεται με όρους ψυχολογικούς και όχι θρησκευτικούς. Γι' αυτό και στον δυτικό κόσμο το να πηγαίνει κανείς στην εκκλησία, να κάνει τις καθιερωμένες προσευχές του, να μελετά την Αγία Γραφή μαζί με άλλους και να νηστεύει (αν προβλέπει κάτι τέτοιο η Ομολογία του), αποτελεί έκφανση θρησκευτικότητας κι όχι

πνευματικότητας. «Πνευματικότητα», κατά την αντίληψη αυτή, θεωρείται το να στοχάζεται κανείς για το θείο και να συγκινείται από αυτό, να χαίρεται την εμπειρία της διαπροσωπικής σχέσης, να δονείται από την ομορφιά της φύσης και της τέχνης, ή να συγκλονίζεται από το βίωμα του απολύτου και του απείρου. Έτσι, η «πνευματικότητα» αυτή ουσιαστικά περιλαμβάνει *κάθε έντονο και ασυνήθιστο βίωμα που αυτονομείται από τη θεσμοποιημένη θρησκευτικότητα* και αποκτά χαρακτήρα ατομικής ψυχολογικής εμπειρίας. Δεν έχει σχέση με το Άγιο Πνεύμα, αλλά κάνει χρήση του όρου «πνεύμα» με τρόπο καταχρηστικό.

Μέσα σ' αυτή την «πνευματικότητα» ο δυτικός κόσμος περιλαμβάνει και αυτό που ονομάζουμε *διεύρυνση της συνειδητότητας*. Αυτός ο όρος περιγράφει τον άνθρωπο εκείνο που αρχίζει να αισθάνεται, να βλέπει και να ακούει πράγματα που συνήθως δεν βλέπει και δεν ακούει· τον άνθρωπο εκείνο που έχει διευρυμένο πεδίο εμπειρίας. Συνήθως αυτή η διεύρυνση επιχειρείται με διαλογισμό ή με τεχνικές που καλλιεργούνται σε ορισμένες επικίνδυνες θρησκευτικές ομάδες (cults). Υπάρχουν συγγραφείς που προβάλλουν αυτή τη διεύρυνση της συνειδητότητας ενταγμένη στο κλίμα της «πνευματικότητας», διότι, όπως υποστηρίζουν, μέσα από τη διεύρυνση αυτή έρχεται ο άνθρωπος σε επαφή με ολόκληρο το σύμπαν, με την αρμονία και την αλήθεια του κόσμου.

(Αν αναφερόμαστε εδώ στα προβληματικά στοιχεία του φαινομένου αυτού της Αμερικής, είναι γιατί σε δέκα-είκοσι χρόνια το φαινόμενο αυτό –όπως γίνεται πάντα– θα κάνει την εμφάνισή του και στη χώρα μας. Και τότε, όταν πια θα δεχόμαστε μια πλημμύρα ορολογίας και βιβλίων αυτής της «πνευματικότητας», ίσως με θλίψη διαπιστώσουμε πως οι ενορίες και τα μοναστήρια μας έχουν από καιρό προετοιμάσει το έδαφος για την είσοδο και εδραίωσή της. Έχοντας κάνει τους ορθόδοξους χριστιανούς να σκέφτονται μόνο ψυχολογικά, έχοντας εισαγάγει στο χώρο της Εκκλησίας μια κατ' ουσίαν κοσμική ψυχολογική «πνευματικότητα», όταν πια το φαινόμενο θα είναι παρόν στη χώρα μας οι χριστιανοί δυστυχώς θα κινδυνεύουν να το αναγνωρίσουν ως οικείο, να το αγκαλιάσουν και μάλιστα κάποιοι να εγκαταλείψουν για χάρη του την Εκκλησία.)

Θα προσθέσουμε κάτι ακόμα: είναι μια πνευματικότητα που ενδιαφέρεται μόνο για την *ατομική δύναμη* του ανθρώπου και αδιαφορεί για τον διπλανό του. Πώς εκφράζεται αυτό; Με μια συγκεκριμένη εγωκεντρική νοοτροπία εκζήτησης των χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος. Κάποιοι που μελετούν βίους αγίων μπαίνουν στη λογική της δίψας για δύναμη. Αν μπορούσαμε κάπως να κοιτάξουμε μέσα στο ασυνείδητο πολλών ορθόδοξων χριστιανών, θα βλέπαμε ένα αντίγραφο του νιτσεϊκού *Υπερανθρώπου*, ντυμένου όμως πλέον με πνευματικές κατηγορίες. Η συλλογιστική τους ενδόμυχα και ανεπίγνωστα είναι η εξής: «Πώς θα καταφέρω να γίνω σπουδαίος αποκτώντας τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος; Ποιος θα μου τα δώσει, αφού δεν μπορώ να τα αποκτήσω μέσα από τη ρουτίνα της καθημερινής μου ζωής; Η Εκκλησία! Ας μπω λοιπόν στην Εκκλησία, ώστε μέσα από τα μυστήριά της να αποκτήσω τη δύναμη των χαρισμάτων». Με άλλα λόγια, η Εκκλησία γίνεται μέσο για την απόκτηση ενός στόχου. Κι ο στόχος αυτός είναι η απόκτηση ατομικής δύναμης δια της χάριτος του Θεού. Αυτό όμως συνιστά πλήρη ανατροπή της Ορθόδοξης Θεολογίας και ζωής...

Η εκκλησιαστική συλλογιστική είναι ακριβώς η αντίθετη: «Ποιος είναι ο απώτερος στόχος του χριστιανού; Να εισέλθει πραγματικά στην Εκκλησία, να εκκλησιοποιηθεί, δηλαδή να κοινωνήσει με τους άλλους την *αγάπη*. Πώς θα το πετύχει αυτό; Δια της ασκήσεως!». Αν ξεφύγει κανείς από αυτή τη σειρά, από αυτή τη συλλογιστική, συναντά τραγικά φαινόμενα. Η Εκκλησία πολλές φορές ταλαιπωρείται από ανθρώπους που την κατέστησαν μέσο για να πετύχουν τον σκοπό τους, να εκπληρώσουν προσωπικές τους επιδιώξεις και να αποκτήσουν την ψευδαίσθηση του «πνευματικού ανθρώπου».

Εδώ υπεισέρχεται και το ζήτημα της σχέσης μέσα στην Εκκλησία θεσμών και χαρισμάτων, τα οποία στην πραγματικότητα έρχονται σε σύγκρουση μόνο όταν λησμονούν ότι αμφότερα συνιστούν αγιοπνευματικές λειτουργίες και έτσι παρασύρονται σε εξουσιαστικές νοοτροπίες και πρακτικές. Μερικές φορές η εξουσιαστικότητα, επειδή δεν είναι απροκάλυπτη και ωμή, κρύβεται πίσω από προσχήματα ψυχολογικής «πνευματικότητας» η οποία λαμβάνει χώρα μέσω

υποβολής και προσωπολατρείας. Τότε το πρόσωπο του καθοδηγούμενου πιστού καταλήγει είτε να εξαφανίζεται είτε να δουλώνεται.

Σ' αυτή τη δεύτερη κατηγορία πνευματικότητας ανήκει και η άποψη που λέει «πάω στην Εκκλησία για να θεραπευτώ». Είναι μια άποψη που ακούγεται συχνά και έχουν γραφτεί και βιβλία γύρω απ' αυτήν. Όμως στον πυρήνα της υπάρχει και πάλι η μετατροπή της Εκκλησίας σε μέσο, αφού στόχος της είναι η θεραπεία και όχι η εκκλησιοποίηση. Ο άνθρωπος που έχει στο νου του αυτή την άποψη εισέρχεται στην Εκκλησία για να θεραπευτεί ατομικά κι όχι για να αποζητήσει «τους αδελφούς του και τις αδελφές του», όπως έλεγε ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. *Αν εισέλθει κανείς στην Εκκλησία αποζητώντας τους αδελφούς, τότε οπωσδήποτε θα θεραπευτεί. Αν εισέλθει αποζητώντας την ατομική θεραπεία, τότε μάλλον θα χρησιμοποιήσει τους άλλους ως μέσα για μια θεραπεία αμφίβολη. Συνεπώς, αυτό που πρωτεύει μέσα στην Εκκλησία είναι η σχέση μας με τα αδέρφια μας. Και δεν είναι τυχαίο πως ένας νηπτικός πατέρας, ο άγιος Βαρσανούφιος λέει κάπου: «Κύριε, ή βάλε και τα πνευματικά μου παιδιά στη Βασιλεία σου ή μη βάλεις ούτε εμένα»!*

Αυτή είναι η ορθόδοξη εκκλησιολογία και οι νηπτικοί πατέρες είναι κατά βάθος εκκλησιολογικοί, δίνουν προτεραιότητα στην Εκκλησία, αντίθετα με μας σήμερα που έχουμε αναγάγει σε ύψιστο κριτήριο την αυτονομημένη από την Εκκλησία «νηπτικότητα». Η Εκκλησία μάς σώζει όχι ως ένα αφηρημένο σώμα ή μια ατομική προσπάθεια, αλλά ως ομάδα αδελφών που κοινωνούν μεταξύ τους ουσιαστικά. Δεν είναι τυχαίο πως η ψυχολογική «πνευματικότητα» τελικά αποτελεί κατ' ουσίαν *ιδιώτευση*, μια επιλογή αυξημένη στους καιρούς μας όπου η ρευστότητα και η ακαταστασία ωθούν τους ανθρώπους σε ψυχολογικά καταφύγια.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, θα ήθελα να επισημάνω πως πρέπει να είμαστε δίκαιοι με την ψυχολογική «πνευματικότητα». Βρέθηκε μπροστά σε έναν χριστιανισμό αποστεωμένο και χωρίς χυμούς, περιορισμένο στο «ίδρυμα-θεσμό». Ουσιαστικά όσοι στην Δύση έχουν πέσει στον πειρασμό της ψυχολογικής «πνευματικότητας» το έκαναν

επειδή ήθελαν να διατηρήσουν μια πιο υπαρξιακή σχέση με το υπερβατικό, να ικανοποιήσουν μια δίψα για εμπειρία πέρα από τα απλά θρησκευτικά καθήκοντα. Ας μην βιαστούμε να ρίξουμε το βάρος μόνο στους ετερόδοξους αδελφούς μας διότι με τον καιρό γίνονται όλο και περισσότεροι στον τόπο μας εκείνοι που είναι πεπεισμένοι πως η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει εκφυλισθή σε δύναμη συντήρησης και τελετουργίας, χωρίς να αγγίζει υπαρξιακά τον άνθρωπο και να τον εμπνέει να αλλάξει.

Ακόμη χρειάζεται να σημειώσουμε πως η δεύτερη αυτή εκδοχή περί πνευματικότητας αποτελεί παιδί της πρώτης, δηλαδή της «ηθικολογικής-πουριτανικής» πνευματικότητας – γεννιέται ως αντίδρασή της. Κι αυτό εξηγείται ως εξής: Η πνευματικότητα του δυτικού Χριστιανισμού ήταν επί αιώνες –από το μεσαίωνα μέχρι τώρα– πνευματικότητα του πρώτου τύπου, «ηθικολογική-πουριτανική»: έδινε δηλαδή βάση στα εξωτερικά στοιχεία, στον τρόπο της συμπεριφοράς. Οπότε ο σύγχρονος άνθρωπος που ελευθερώθηκε ουσιαστικά τις τελευταίες δεκαετίες από τα δεσμά του δυτικού Χριστιανισμού, έδωσε έμφαση σ' αυτό που νωρίτερα είχε παραμεληθεί, στο ψυχολογικό μέρος. Την καταπίεση του υποκειμένου διαδέχθηκε η ειδωλοποίηση του υποκειμένου! Πάνω στα συναισθήματα και στις επιθυμίες οικοδόμησε τη δεύτερη «πνευματικότητα», ως αντίδραση στην πρώτη. Ωστόσο, και οι δύο βρίσκονται σε λάθος κατεύθυνση.

Η πνευματικότητα μέσα από την ορθόδοξη προοπτική, έχει χαρακτήρα *οντολογικό*. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι *αγκαλιάζει ολόκληρο τον άνθρωπο στην ακεραιότητά του*, να μη μένει τίποτα έξω από την πορεία του προς τον Θεό – ούτε τα συναισθήματα, ούτε οι επιθυμίες του, ούτε το σώμα του. Κι όλα τα αγκαλιάζει με αγάπη και στοργή και βλέπει μέσα τους τη σφραγίδα της αγάπης και της σοφίας του Θεού. Ξέρει να διακρίνει κάθε ανθρώπινη λειτουργία από την αμαρτία και αναγνωρίζει στη φύση του ανθρώπου την ευλογία της δημιουργικής πρόνοιας του Θεού. «Καί αὐτά πού πράττετε σωματικά, καί αὐτά πνευματικά εἶναι, διότι τά πράττετε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ».³

³ Ἄγιος Ἰγνατίος Θεοφόρος *Ἐπιστολή πρὸς Ἐφεσίους*, 8, ΒΕΠΕΣ 2, 266.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της ορθόδοξης πνευματικότητας είναι ότι πραγματοποιείται *εν Αγίω Πνεύματι*. Αυτό σημαίνει πως ο άνθρωπος αγωνίζεται μεν τον «πρακτικό αγώνα των αρετών», όπως λένε οι άγιοι, αλλά γνωρίζει πως αυτό δεν είναι το τέρμα του δρόμου· κι έτσι αν δήθεν αποκτήσει κάποια αρετή δεν μπορεί να υπερηφανευτεί. Η αλληλουχία ανθρώπινης και θείας ενέργειας προσημαίνεται στον προφήτη Ίεζεκιήλ, κατ' αρχήν ως μεταβολή νοοτροπίας: "Βάλετε μέσα σας καινούργια καρδιά και καινούργιο πνεύμα" (Ίεζεκ. 18: 31). Άκολουθεΐ ή δωρεά τοῦ Θεοῦ Πνεύματος: "Καί θά σᾶς δώσω καινούργια καρδιά και καινούργιο Πνεύμα... Καί θά σᾶς δώσω τό Πνεύμα μου και θά σᾶς βοηθήσω νά πορεύεσθε σύμφωνα μέ τίς ἐντολές μου και νά φυλάξετε και νά τηρήσετε τά προστάγματά μου" (Ίεζεκ. 36: 26- 27).⁴ Σήμερα απουσιάζει από όλους μας η είσοδος στην Εκκλησία ως επιλογή, γι' αυτό και πρέπει το κενό αυτό να καλυφθή από «μεταστροφή» εκ των υστέρων.

Ο χριστιανός που εμφορείται από μια ορθόδοξη πνευματικότητα θυμάται τα λόγια του αγίου Σεραφείμ του Σάρωφ: «Δεν είναι οι αρετές ο σκοπός της ζωής, αλλά η απόκτηση του Αγίου Πνεύματος». Και το πότε θα επισκιάσει το Άγιο Πνεύμα έναν άνθρωπο, ανήκει στην κρίση του Θεού, είναι δώρημα που πέμπεται άνωθεν. Αυτό το τελευταίο, το ότι δηλαδή η χάρις πέμπεται άνωθεν σ' όποιον και όποτε Εκείνος κρίνει, το ξεχνάμε συχνά και συναντάμε έτσι πολλά παράξενα φαινόμενα: άνθρωποι που αγωνίζονται καθημερινά τον σκληρό αγώνα των αρετών αισθάνονται μειονεκτικά επειδή δεν έχουν πνευματική καρποφορία και ουσιαστική σχέση με το Θεό· και ενίοτε πέφτουν σε ζήλεια και φθόνο όταν βλέπουν κάποιον διπλανό τους να αξιώνεται τη χάρη του Θεού, αν και έχει καταβάλει λιγότερο κόπο απ' όσο οι ίδιοι. Και οι χριστιανοί έχουμε την τάση (ειδικά όσοι είμαστε ενεργά μέσα στην Εκκλησία από μικροί) να μιμούμαστε τον μεγάλο αδερφό της παραβολής του ασώτου και να σκεφτόμαστε ως εξής: «Γιατί ο Θεός να ευαρεστείται περισσότερο από τον διπλανό μας που τόσα χρόνια δεν ήταν κοντά Του, και που έχει κάνει σαφώς λιγότερο αγώνα από εμάς;». *Μα χαρά μας*

⁴ Σταύρου Καλαντζάκη "Καρδιά καινή και πνεύμα καινόν": οί θεολογικές ιδέες του ἱεροῦ προφήτη Ίεζεκιήλ, ἔκδ. Πουρναρεῖ, 1998, σ. 226-241.

και δικαίωση των ασκητικών προσπαθειών μας είναι να καρποφορεί ο άλλος, ο αδελφός μας!

Η πνευματική πρόοδος του χριστιανού ακολουθεί την αρχή της εξατομίκευσης. «Υπάρχουν πολλά στάδια σέ μιá ζωή παραδομένη στό Άγιο Πνεύμα. Μερικοί βιάζουν τόν έαυτό τους νά παραμένουν πιστοί στούς κανόνες, στίς έντολές, χωρίς νά έπιδιώκουν καθαρά και συνειδητά νά ξανοιχθοῦν σέ "έλλάμψεις" ή χαρισματικές καταστάσεις. Άλλοι γίνονται εύέλικοι στήν καθοδήγηση τοῦ Πνεύματος σέ σπάνιες και έξαιρετικές περιστάσεις. Άλλοι πάλι συνειδητοποιοῦν ότι ένώπιον τοῦ Θεοῦ κάθε περίσταση εἶναι "έξαιρετική". Καμμιά πράξη δέν εἶναι μικρή και άσήμαντη. Κάθε έκούσια έπιλογή, κάθε ένέργεια, όσο άσήμαντη και άν φαίνεται- κάθε τι πού λέμε, πού γράφουμε, πού διαβάζουμε, κάθε δρόμος πού παίρνουμε- μπορεῖ νά πραγματοποιηθῆ κάτω από τήν καθοδήγηση τῆς θείας πνοῆς. Εἶναι ή ζωή "υπό καθοδήγηση". Σ' ένα άνώτερο στάδιο μπορούμε νά γίνουμε αί χμάλωτοι, δέσμοι τοῦ Πνεύματος και νά προχωροῦμε πιά δεμένοι μαζί Του, ὅπως ὁ άπόστολος Παῦλος: "Και τώρα νά έγώδεμένος μέ τό Άγιο Πνεύμα πορεύομαι στήν Ίερουσαλήμ" (Πράξ. 20: 22). Υπάρχουν τόσοι σταθμοί στήν ὁδό τῆς άγίας ύπακοῆς. Τό ούσιῶδες εἶναι ν' αρχίσουμε από τό σημείο πού βρισκόμαστε μέ αυτό τό έλάχιστο πού κατέχουμε".⁵

Κάποτε, αναφέρει το Γεροντικό, ένας αμελής μοναχός έφτασε στο τέλος της ζωής του και μαζεύτηκαν οι πατέρες της μονής στο προσκεφάλι του να κάνουν προσευχή. Παραξενεύτηκαν όμως διότι τον είδαν ειρηνικό, κι έτσι τον ρώτησαν: «Αφού εσύ για μια ολόκληρη ζωή ήσουν αμελής και δεν έκανες τα μοναχικά καθήκοντα που κάναμε εμείς –νηστείες, ακολουθίες κ.λπ.– γιατί είσαι τόσο ειρηνικός;». «Συγχωρήστε με πατέρες», απάντησε, «είμαι ειρηνικός επειδή δεν κατέκρινα ποτέ». Μια πιθανή απάντηση λοιπόν στο γιατί ο Θεός επισκέπτεται κάποιους ανθρώπους μολονότι έχουν να επιδείξουν λιγότερο πνευματικό αγώνα απ' όσο εμείς, είναι ότι διέγνωσε στο βάθος της ψυχής τους περισσότερη αγάπη.

⁵ Αρχιμ. Λέβ Ζιλλέ *Ήπεριστερά και ὁ άμνάς*, έκδ. Έταφος, 1981, σ. 26-28.

Η αγάπη είναι η μόνη αρετή που θα επιβιώσει στα Έσχατα, στη Βασιλεία του Θεού, όταν δηλαδή θα βλέπουμε τον Θεό πρόσωπο προς πρόσωπο και καμία άλλη αρετή δεν θα χρειάζεται – ούτε πίστη, ούτε υπομονή, ούτε εγκράτεια... «Η αγάπη ουδέποτε εκπίπτει» (Α΄ Κορ. 13:8), είναι αιώνια. Κι αυτή ακριβώς η αιωνιότητά της οφείλεται στο γεγονός πως η αγάπη αποτελεί την ίδια την ουσία της Βασιλείας του Θεού.

Η άσκηση τώρα γίνεται μέσο για να φτάσεις στο σκοπό που είναι η εκκλησιαστική κοινωνία της αγάπης. Η άσκηση υπάρχει προκειμένου να καταστούμε ικανοί να αγαπήσουμε. Και η πιο δύσκολη άσκηση άλλωστε είναι η αγάπη. Είμαστε όμως τόσο ναρκισσιστές κι εγωιστές που δεν μπορούμε να αγαπήσουμε κατ' ευθείαν το πρόσωπο του άλλου με τις ιδιομορφίες και τις πολυπλοκότητές του, κι έτσι χρειάζεται να ξεκινήσουμε την άσκησή μας από τα μικρότερα και καθημερινά (π.χ. τη νηστεία των τροφών). Το τέρμα και ο στόχος όμως είναι η αγάπη του διπλανού, η αγάπη του πραγματικού του προσώπου, όχι του προσώπου που θα επιθυμούσαμε να έχει. Το να αγαπήσεις τον διπλανό σου και να τον κάνεις να αισθανθεί ότι έχει αξία ως άνθρωπος, αποτελεί την ουσία της αγάπης και τη δυσκολότερη μορφή άσκησης.

Για την ορθόδοξη πνευματικότητα συνεπώς, το κριτήριο δεν είναι η κατάνυξη, ούτε η εξαΰλωση, ούτε η απομόνωση, ούτε τα δάκρυα καθ' εαυτά. Το κριτήριο είναι η αγάπη, κι όλα τα άλλα υπάρχουν για να υπηρετούν την αγάπη. Ας το διευκρινίσουμε αυτό με ένα παράδειγμα: Ενδέχεται κάποιος μέσα από τη λατρεία της Εκκλησίας, ή μέσα από τη βραδινή του προσευχή να καταλάβει πόσο αμαρτωλός είναι και να έρθει σε κατάνυξη. Αυτό είναι μια ευλογία, ένα δώρο του Θεού. Αλλά αυτό το δώρο δεν του δόθηκε για να μείνει σ' αυτό. Δεν πρέπει, με την προσδοκία του να ζη συνεχώς αυτήν την κατάνυξη, η πνευματικότητά του να περιοριστεί στην προσευχή και τη λατρεία. Πρέπει να καταλάβει πως αυτή η κατάνυξη είναι μέσο για την αγάπη του διπλανού – πώς μπορεί κάποιος να αγαπήσει τον διπλανό του αν δεν συνειδητοποιήσει τη δική του προσωπική αθλιότητα; Να λοιπόν τι χρειάζεται η κατάνυξη: να μας βοηθήσει να φτάσουμε στην αγάπη.

Ο π. Αλέξανδρος Σμέμαν γράφει ωραία: «Χαρακτηριστικό του Πνεύματος δέν εἶναι οἱ θαυματοποιεῖς καί τά ἐξωτερικά θαύματα. Ὅσοι ὑποτάσσονται στό Πνεῦμα γίνονται ἱκανοί νά κάνουν *συνηθισμένα* πράγματα μέ τρόπο ἀσυνήθιστο, νά ἐπιτελοῦν τήν πιό καθημερινή πράξη μέ καινούρια, ὑψηλότερη προοπτική. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους τό "ἀσυνήθιστο" ξεφεύγει ἀπό τά ἀνθρώπινα βλέμματα καί ὅμως τό πᾶν ἔχει μεταμορφωθεῖ, τό πᾶν ἔχει ἀλλάξει μορφή». ⁶ Ἐτσι λοιπόν αντιλαμβανόμαστε πως ἡ ἀπάντηση στο ερώτημα του τίτλου εἶναι: *μία πνευματικότητα υπάρχει μόνο, ἀλλά πάμπολλες μορφές της, εξαρτώμενες ἀπό τήν προσωπικότητα του πιστοῦ καί ἀπό τις περιστάσεις της ζωῆς του.* Ενθυμούμαστε ἐδῶ τον ἅγιο Μάξιμο ο οποίος παρομοιάζει τό Ἅγιο Πνεῦμα με νερό που ἀρδεύει ὅλα τα φυτά συντελώντας σε ποικιλία διαφορετικῶν καρπῶν καί ἀνθέων.

Βασική θέση τῆς ἐκκλησιολογικῆς πνευματικότητος, ὅτι ἀπό τήν ἀγάπη παίρνει νόημα καί ἡ ἄσκηση, ἢ μᾶλλον ὅτι ἡ ἄσκηση πρέπει νά ἀποτελεῖ μορφή ἀγάπης. «Τί λέγει λοιπόν; "Ἐλθετε ὅσοι ἔχετε εὐλογηθῆ ἀπό τόν Πατέρα μου, κληρονομήστε τή βασιλεία πού σᾶς ἔχει ἐτοιμαστῆ" (Ματθ. 25: 34). Γιατί; Ὅχι ἐπειδή ντυθήκατε τό ἔνδυμα τῆς ἀφθαρσίας, οὔτε ἐπειδή καθαρισθήκατε ἀπό τίς ἁμαρτίες σας, ἀλλά ἐπειδή κατορθώσατε τήν ἀγάπη... Διότι ἡ χάρις εἶναι δῶρο τοῦ Κυρίου, ἡ διαγωγή ὅμως εἶναι κατόρθωμα ἐκείνου πού τιμήθηκε μέ τή χάρι. Καί βέβαια κανείς δέν ἀπαιτεῖ ἀμοιβή γιά τή χάρι πού ἔλαβε, ἀλλά ἀντίθετα ὀφείλει. Καί γι' αὐτό, ὅταν φωτισθοῦμε μέ τό Βάπτισμα, χρωστᾶμε στόν εὐεργέτη τήν ἀγάπη μας. Ἀγάπη δική μας πρός τό Θεό εἶναι ἡ καλή διάθεση πρός τοῦς ὁμόδουλούς μας, ἡ σωτηρία ἡ δική μας καί ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἀρετῆς».⁷

Θα πρέπει νά παραδεχθούμε πως ἡ ἐκκλησιολογική πνευματικότητα δέν εἶναι τόσο δημοφιλῆς στους χριστιανούς μας ὅπως τα ἄλλα δύο εἶδη. Καί τούτο διότι τόσο ἡ πουριτανική ὅσο καί ἡ ψυχολογική εκδοχή της διαθέτουν τήν *ασφάλεια του μετρήσιμου*. Ο ἄνθρωπος σε αυτές διατηρεῖ τήν ψευδαίσθηση ὅτι γνωρίζει τί ἀποτελέσματα ἔχει ἡ πνευματική του ζωή καί τι καρπούς προσκομίζει

⁶ Ἀρχιμ. Λέβ Ζιλλέ *Ἡπεριστέρα καί ὁ ἀμνάς*, ἐκδ. Ἐλαφος, 1981, σ. 36.

⁷ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης *Πρός τοῦς βραδύοντας εἰς τό βάπτισμα*, ΕΠΕ 10, 323.

στόν Θεό. Αλλά τα κίνητρά του είναι προβληματικά: θέλει να γνωρίζει όχι για να μετανοήσει αλλά για να διαπιστώσει τι οφείλει να κάνει ώστε να «υποχρεώσει» στη φαντασία του τον Θεό να τον σώσει. Αντίθετα, ο αυθεντικά πιστός εγκαταλείπεται με εμπιστοσύνη στα χέρια του Θεού επειδή Τον αγαπά και επειδή έχει πεισθή για την δική Του αγάπη. Με άλλα λόγια, η αληθινή πνευματικότητα είναι και ένδειξη πίστης. Φυσικά και σε αυτήν δεν λείπουν οι πληροφορίες για την πνευματική μας κατάσταση, μόνο που λαμβάνονται μέσω της εκκλησιαστικής κοινότητας: του πνευματικού, της οικογενειας, των φίλων κ.ά.

Η μονη αληθινή πνευματικότητα, αυτή που θα βάλει τον άνθρωπο στη Βασιλεία του Θεού, αυτή που θα αναδείξει την Ορθόδοξη Εκκλησία τον 21^ο αιώνα, είναι η πνευματικότητα της αγάπης. Είναι η πνευματικότητα εκείνη η οποία καθιστά τον άνθρωπο γνήσιο μέτοχο της θείας υιοθεσίας, άμεσα συνδεδεμένο με το πρόσωπο του Χριστού. Λέγει ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος: «Εκεῖ νοι (στήν Παλαιά Διαθήκη) δέν μποροῦσαν ν' ἀτενί σουν χωρί ς μεσολαβητή, ἐνώ σεῖ ς καί χωρί ς μεσολαβητή μπορεῖτε νά δῆτε τή μεγαλύτερη δόξα. Ἐκεῖ νοι δέν μπόρεσαν νά δοῦν τή λαμπρότητα τοῦ Μωυσηῖ, ἐνώ σεῖ ς βλέπετε καί τήν τοῦ Πνεύματος".⁸

Αλλά ο πιστός δεν εγκαταλείπεται αβοήθητος σε αυτό το υψηλό αγώνισμα. Έχει εξοπλισθή με τον Παράκλητο και τις δωρεές Του μέσω του μυστηρίου του Χρίσματος. Δυστυχώς ἐδῶ ὑφίσταται ἕνα μεγάλο κενό ὡς πρὸς τὴν ἐπίγνωσή μας. Ἐνα Μυστήριο δέν ἄρκει νά λειτουργῆ τυπικά στήν Ἐκκλησί α, ὀφεί λει νά λειτουργῆ καί στί ς συνειδήσεις. Ὅα τά Μυστήρια ἔχουν ὑποστῆ φθορά στούς Ὀρθόδοξους Χριστιανούς ἀλλά τό χρί σμα ἔχει σχεδόν ἐξαφανισθῆ ἀπό τὴν αὐτοσυνειδησί α τους. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος μιᾶ γιά "καρπούς" τοῦ Ἁγί ου Πνεύματος καί ὁ καρπός προῦποθέτει σπόρο. Πόσοι ἀπό ἐμᾶς αἰ σθανόμαστε ὅτι ἐλάβαμε τό Πνεῦμα ὡς σπόρο;

Ἐπειδή πλασθήκαμε γιά τί ποτε λιγώτερο ἀπό τὴν ἀγιότητα, ὁ Θεός, πού δέν εἶ ναι παράλογος, μᾶς πρόσφερε τά κατάλληλα ἐφόδια γι'

⁸ Ἁγί ου Ἰωάννου Χρυσοστόμου *Ὀμιλία ζ' εἰς τὴν Β' πρὸς Κορινθίους*, 4, ΕΠΕ 19, 217.

αὐτήν. *Μᾶς χειροτόνησε μέ Ἅγιο Πνεῦμα.* Οἱ περισσότεροι τό ἀγνοοῦν αὐτό καί δέν ἀρχί ζουν κᾶν τόν πνευματικό ἀγῶνα. Ἄλλοι τό λησμονοῦν στήν πορεία καί ἐγκαταλείπουμε. Καί ἀρκετοί τό θυμούνται διανοητικά μόνο, παραμένοντας ἔτσι ἀδιάβροχοι πρὸς τήν ἐκκλησιολογία τῆς δωρεᾶς. Πού εἶναι ἀπαιτητική καί ζητᾷ ἀλλαγές, προσωπικές καί συλλογικές. Αντιλαμβανόμεστε ὅμως πόσο διαφορετικός εἶναι ἕνας πνευματικός αγώνας ὅταν γίνεται με αἶσθημα ευγνωμοσύνης και ἐπίγνωση της δωρηθείσας «περιουσίας». Νομίζω ὅτι ἀποτελεῖ ἀποστολή ημῶν των κληρικών να ἐφαρμόσουμε μια *ποιμαντική ευγνωμοσύνης.*

Ἡ πραγματική ἀρχοντιά τοῦ Χριστιανοῦ φανερώνεται σέ ὅλο τό μεγαλεῖο της ὅταν λατρεύη τόν Θεό καί ζῆ μέσα στήν Ἐκκλησία ὡς χειροτονημένος. Χωρίς νά καθελάνεται σέ παιδική ἀνωριμότητα καί ἐξάρτηση, ἀλλά ὡς δέκτης τῆς ἐξουσίας "τέκνον Θεοῦ γενέσθαι". Μέ εὐχαριστία πρὸς τόν Θεό Πατέρα του καί μέ ἀνάληψη εὐθύνης πρὸς τήν Ἐκκλησία μητέρα του. Αυτό πρακτικά σημαίνει πως Ἐκκλησία εἶναι ἡ σύναξη των χειροτονημένων και χαρισματούχων. Ὅταν λοιπόν οἱ αἰρετικοί μας κατηγοροῦν για ἐλλειψη Ἁγίου Πνεύματος, φρονώ ὅτι δέν εἶναι ἀρκετό να προβάλλουμε τους σύγχρονους αγίους ως ἀπάντηση. Εἶναι ἀπαραίτητο κάθε μέλος της Ἐκκλησίας να διαθέτει αυτοσυνειδησία Ἁγίου Πνεύματος.⁹ Οφείλουμε ἀνυπερθέτως να ἀναβαθμίθουμε το Χρίσμα στη ζωή της Ἐκκλησίας με κάθε τρόπο: τελετουργικά, κηρυκτικά, κατηχητικά, ποιμαντικά.

Και για να μην παραμείνουν ἀμφιβολίες κατά πόσο μια τέτοια πνευματικότητα εἶναι ἐφικτή ἀπό ἀνθρώπους που ζουν στον κόσμο γράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καταρρίπτοντας τα ἀυτονόητα με τα οποία γαλουχήθηκαν γενιές χριστιανῶν: «Ὅτ᾽ ἡαῖ ας πού εἶδε τά Σεραφεῖ μ, καί μέ γάμο ἔζησε καί τή χάρη δέν ἔσβησε... Ὅπροφήτης δέν εἶχε γυναῖκα; Καί δέν ἔγινε ἐμπόδιο γιά τό Πνεῦμα ὁ γάμος, ἀλλά

⁹ Για ἀναλυτικώτερη διαπραγμάτευση ἐδῶ βλ. π. Βασιλείου Θερμοῦ Το ξεχασμένο μυστήριο: ἐκκλησιολογικές συνέπειες του Ἁγίου Χρίσματος, ἐκδ. Γρηγόρη, 2003. Επίσης για το θέμα της παρούσης εισηγήσεως βλ. και το κείμενο «Πνευματικότητα στις ἀρχές του 21^ο αἰῶνα» ἀπό το βιβλίο *Περάσματα στην ἀπέναντι ὄχθη*, ἐκδ. Ἐν πλω, 2007.

καί συζοῦσε μέ τή γυναῖκα του καί προφήτης ἦταν. Ὁ Μωυσεῖς δέν εἶχε γυναῖκα; Καί πέτρες ἔσχισε, καί ἀνέμους ἄλλαξε, καί μέ τόν Θεό συνομιλοῦσε, καί θεία ὀργή ἀπεσόβησε. Ὁ Ἀβραάμ δέν εἶχε γυναῖκα; Καί πατέρας ἐθνῶν ἔγινε καί τῆς Ἐκκλησίας ὅλης".¹⁰

Πᾶς γίνεταί αὐτό; Μάς ἀπαντά ο ἅγιος Μάξιμος: «Ἐπάρχουν μαζί στόν Λόγο τά μυστήρια τοῦ γάμου καί τῆς ἀγαμίας, μέσω τοῦ Μωυσεῖ ἀπό τή μιά, πού δέν ἐμπόδισε ὁ γάμος του νά γίνῃ ἐραστής τῆς θείας δόξης, καί ἀπό τήν ἄλλη μέσω τοῦ Ἠλία πού παρέμεινε τελείως ἔξω ἀπό κάθε συνάφεια γάμου, ἐπειδή ὁ Λόγος καί Θεός ἐκεῖνος πού ρυθμίζου καί τά δύο σύμφωνα μέ τοὺς θεϊκοὺς νόμους διακηρύττει ὅτι τοὺς κάνει οἱ κείους Του μέ τρόπο μυστικό». ¹¹

¹⁰ Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου *Ἐπαινος τῶν ἀπαντησάντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καί περί εὐταξίας ἐν ταῖς δοξολογίαις, καί εἰς τό "Εἶδον τόν Κύριον καθήμενον..."*, ὁμιλία δ', P.G. 56, 122.

¹¹ Ἁγίου Μαξίμου *Περί διαφόρων ἀποριῶν*, 41, ΕΠΕ 14Δ, 205-207.